

Κύριε Πρόεδρε, Κύριε Πρύτανη, Κυρίες και κύριοι,

Το βιβλίο του τέως Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Χρήστου Σαρτζετάκη, το οποίο παρουσιάζουμε σήμερα, αποτελεί την πιο τεκμηριωμένη ανάλυση της πολύκροτης υπόθεσης Λαμπράκη που έχει γίνει ποτέ, προερχόμενη από τη γραφίδα του καλύτερου γνώστη της σχετικής δικογραφίας, δηλαδή του αρμόδιου ανακριτή. Ο ηρωισμός με τον οποίο ο συγγραφέας του ογκώδους δίτομου έργου είχε επιτελέσει πράγματι το καθήκον του ως ανακριτής μέσα στις πολύ δύσκολες και αντίξοες συνθήκες της μετεμφυλιακής περιόδου είναι βέβαια γνωστός στο πανελλήνιο εδώ και περισσότερο από μισό αιώνα. Ωστόσο οι δύο τόμοι με τον τίτλο «Επιτελών το καθήκον μου» προσφέρουν στον αναγνώστη αφθονία αυθεντικών στοιχείων της εποχής και διεισδυτική αξιολόγηση των πραγματικών γεγονότων, με εξαιρετικό ιστορικό και πολιτικό ενδιαφέρον.

Στα πλαίσια του γνωστικού μου αντικειμένου ως συνταγματολόγος θα αναφερθώ καταρχάς στο νομικό ζήτημα του δικαιώματος του συνέρχεσθαι. Η συγκέντρωση των αντιφρονούντων στη συμβολή των οδών Ερμού και Βενιζέλου της Θεσσαλονίκης το μοιραίο εκείνο βράδυ της 22ας Μαΐου 1963, έξω από την αίθουσα όπου είχαν συγκεντρωθεί οι «Φίλοι της Ειρήνης» για να ακούσουν τον Γρηγόρη Λαμπράκη, αποτελεί ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αντισυνάθροισης στην ελληνική ιστορία.

Η γνώμη μειοψηφίας του ανακριτή κ. Χρήστου Σαρτζετάκη στο βούλευμα του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης με το οποίο παραπέμφθηκαν οι κατηγορούμενοι της υπόθεσης σε δίκη, όπως παρατίθεται στις σελ.588-589 του Β' τόμου του παρουσιαζόμενου σήμερα έργου, σημειώνει ότι συγκεκριμένοι αξιωματικοί της Χωροφυλακής *«υπόχρεοι εκ της υπηρεσίας των προς διασφάλισιν της απροσκόπτου ασκήσεως του συνταγματικού δικαιώματος του συνέρχεσθαι των, ως άνω, Ελλήνων πολιτών κατά το άρθρον 10 του Συντάγματος»* (εδώ εννοεί τους οπαδούς του δολοφονηθέντος) *εκ προθέσεως (εννοείται οι αξιωματικοί) «επέτρεψαν την εις τον μνησθέντα χώρον δημιουργίαν αντισυγκεντρώσεως εκ μέρους αντιφρονούντων κατά το πολιτικόν φρόνημα προς τους, ως ανωτέρω, πολίτας, οίτινες δια κραυγών, απειλών και λιθοβολισμών κατά της αιθούσης, όπου η συγκέντρωσις εκείνων, πράξεων βίας κατά προσερχομένων εις την συγκέντρωσιν και της εν γένει ενεργητικότητός των το μεν, παρημπόδιζον την περί του συνέρχεσθαι ελευθερίαν εκείνων, το δε, τοις εδημιούργουν κλίμα αφορήτου φοβίας εν τη ασκήσει του δικαιώματος των τούτου του συνέρχεσθαι και περαιτέρω δεν προέβησαν δια της υπό τας διαταγάς των δυνάμεως της Χωροφυλακής εις την διάλυσιν της εν λόγω αντισυγκεντρώσεως και την απώθησιν των εις ταύτην μετεχόντων μακράν του χώρου εκείνου, εις απόστασιν ικανήν ώστε να καταστή ακίνδυνος εις πάντας η παρουσία των, ταύτα δε έπραξαν οι κατηγορούμενοι προς τον σκοπόν όπως βλάψωσιν τους μετέχοντας και προσερχομένους εις την συγκέντρωσιν των «φίλων της ειρήνης», και δη ηθικώς δια του περιορισμού του συνταγματικού δικαιώματος των του συνέρχεσθαι και αρνήσεως παροχής νομίμου βοηθείας προς απρόσκοπτον άσκησιν του δικαιώματος των τούτου».*

Εξάλλου και η πλειοψηφία του Συμβουλίου δεν φαίνεται να διαφώνησε στο σκεπτικό αυτό παρά μόνο ως προς τα πρόσωπα των κατηγορουμένων αξιωματικών και ειδικότερα ως προς έναν από αυτούς. Αντίθετα οι ένορκoi, τον Δεκέμβριο του 1966, έκριναν τους κατηγορουμένους αξιωματικούς αθώους χωρίς καμία αιτιολογία και η ετυμηγορία αυτή αποτέλεσε μια από τις κύριες αιτίες που οδήγησαν τον συντακτικό νομοθέτη του 1975 στην εγκατάλειψη του συστήματος αυτού και στην πρόβλεψη του θεσμού των μικτών δικαστηρίων τακτικών δικαστών και ενόρκων στο άρθρο 97 του Συντάγματος.

Όσο για το δικαίωμα του συνέρχεσθαι, αυτό κατοχυρώνεται ήδη στο άρθρο 11 του Συντάγματος του 1975 και όχι στο άρθρο 10, όπως στο Σύνταγμα του 1952, με την εξής διατύπωση : «Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνέρχονται ήσυχα και χωρίς όπλα. Μόνο στις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις μπορεί να παρίσταται η αστυνομία. Οι υπαίθριες συναθροίσεις μπορούν να απαγορευθούν με αιτιολογημένη απόφαση της αστυνομικής αρχής, γενικά, αν εξαιτίας τους επίκειται σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια, σε ορισμένη δε περιοχή, αν απειλείται σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής, όπως νόμος ορίζει».

Γενικεύοντας λοιπόν το σκεπτικό αυτό της μειοψηφούσας γνώμης του τότε ανακριτή πρωτοδίκη κ. Χρήστου Σαρτζετάκη θα έλεγα ότι σήμερα, υπό τα δεδομένα του άρθρου 11 παρ. 1, είναι εξ ορισμού μη «ήσυχη» η τυχόν αντισυνάθροιση αντιφρονούντων στον ίδιο τόπο και χρόνο με εξαγγελθείσα προηγουμένως συνάθροιση, αφού είναι πρόδηλο ότι αυτοί δεν αποσκοπούν στο να εκδηλώσουν αυτοτελώς τα φρονήματά τους, ασκώντας έτσι το δικαίωμα του άρθρου 11 παρ. 1 Συντ., αλλά να εμποδίσουν άλλους από την άσκηση του δικαιώματος. Η απαγόρευση της αντισυνάθροισης και η παρεμπόδιση της πραγματοποίησής της αποτελεί επομένως οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια των αστυνομικών αρχών, με βάση όχι την παρ.2 αλλά ήδη την παρ.1 του άρθρου 11 του Συντάγματος. Διαφορετικά θα ήταν πολύ εύκολο, όπως ακριβώς αποδεικνύει η πικρή εμπειρία της αντισυγκέντρωσης «αντιφρονούντων» και δολοφονίας του βουλευτή Γρηγόρη Λαμπράκη στις 22.5.1963 στη Θεσσαλονίκη, το δικαίωμα της συνάθροισης να γίνεται θεωρητικά σεβαστό από την κρατική εξουσία, αλλά στην πράξη να εξουδετερώνεται μέσω της δράσης παρακρατικών ή άλλων μηχανισμών. Στο μέτρο μάλιστα που υφίσταται υποχρέωση της κρατικής εξουσίας για προστασία της ήσυχης και άοπλης συνάθροισης από αντισυναθροίσεις και γενικά από κάθε προσπάθεια βίαιης παρενόχλησής της, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το άρθρο 11 παρ. 1 του Συντάγματος καθιερώνει, πέρα από ένα ατομικό δικαίωμα, και μια «αντικειμενική αρχή της έννομης τάξης».

Βέβαια το έργο το οποίο παρουσιάζουμε σήμερα είναι προεχόντως ιστορικό και όχι νομικό, ενώ δεν περιορίζεται στην υπόθεση της δολοφονίας Λαμπράκη, αλλά εκτείνεται με σειρά αναφορών σε μία ευρύτερη χρονική περίοδο, καλύπτοντας το μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αιώνα. Ως προς αυτό ας μου επιτραπεί να καταθέσω τη διαφωνία μου με το σχόλιο του συγγραφέα ότι «*δολοφονία πολιτικών εξορίστων δεν φαίνεται σημειωθείσα*» κατά την εμφυλιακή και μετεμφυλιακή περίοδο (σελ. 74 του Α' τόμου). Ένα από τα πιο ειδεχθή αντίθετα παραδείγματα είναι εκείνο του στρατηγού Ευριπίδη Μπακιρτζή (πρώτου εξαδέλφου της γιαγιάς μου Ελένης Μπακιρτζή), ο οποίος δολοφονήθηκε από απόσπασμα της χωροφυλακής που είχε αποσταλεί ad hoc

στον τόπο της εξορίας του, στους Φούρνους Ικαρίας, το 1947. Το έγκλημα αυτό παρουσιάστηκε ως δήθεν «αυτοκτονία» από τις αρχές και ουδέποτε διεξάχθηκε δικαστική ή άλλη έρευνα, ούτε καν νεκροψία, παρά τις διαμαρτυρίες των συνεξοριστών του και μερίδας του τύπου. Η εκδοχή αυτή της αυτοκτονίας με περίστροφο ήταν άλλωστε προδήλως γελοία, αφού ο εξοριστός Μπακιρτζής ούτε περίστροφο, ούτε σφαίρες διέθετε.

Σε ότι αφορά την ουσία της πολύκροτης υπόθεσης Λαμπράκη, το πιο κρίσιμο σημείο του δίτομου αυτού έργου είναι οι σελίδες 757-758 του Α' τόμου. Εκεί ο συγγραφέας επισημαίνει ότι η δολοφονία του Λαμπράκη έγινε από τους φυσικούς αυτουργούς (Κοτζαμάνη κλπ.) έναντι χρημάτων και συνεχίζει ότι *«η εν λόγω χρηματοδότησις του εγκλήματος αποκλείεται λογικώς να προήρχετο από τους επισημανθέντας δια της ανακρίσεως ηθικούς αυτουργούς του εγκλήματος, ήτοι τον ουσιαστικώς άνεργον Γιοσμάν ή τους μισθοδιαίτους και μη έχοντας προσωπικόν τι συμφέρον Υπομοίραρχον Εμμανουήλ Καπελώνην και Ανθυπομοίραρχον Αναστάσιον Σχινάν. Αναμφισβητήτως λοιπόν υπήρχον και άλλοι ηθικοί αυτουργοί, κατευθύναντες την όλην επί χρήμασιν εγκληματικήν επιχείρησιν. Ποιοι όμως υπήρξαν αυτοί δεν κατορθώθη να επισημανθούν υπό της ανακρίσεως ελλείψει στοιχείων. Και δεν κατορθώθη, εξ αιτίας του κρατούντος εκτεταμένου κλίματος φοβίας, εν όψει και της λεκτικής ασυδοσίας του εξ όλων των πλευρών τύπου, κλίματος το οποίον απέτρεπε φιλήσυχους πολίτας, οι οποίοι θα εγνώριζον ό,τι δη ποτε σχετικόν, όπως προσφέρουν την μαρτυρίαν των.»*

Εφόσον ο κορυφαίος γνώστης της υπόθεσης, δηλαδή ο συγγραφέας Χρήστος Σαρτζετάκης, περιορίζεται στις διαπιστώσεις αυτές, όλοι εμείς οι υπόλοιποι μπορούμε το πολύ να διατυπώσουμε αναπόδεικτες εικασίες για το ποιος (ή ποια) ήταν εκείνος (ή εκείνη) που διέταξε και χρηματοδότησε τη δολοφονία του Λαμπράκη. Η πειστικότερη από τις πολλές, οι οποίες έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς, φαίνεται να είναι εκείνη του μάρτυρα κατηγορίας Μίκη Θεοδωράκη στο Κακουργιοδικείο Θεσσαλονίκης στις 29.11.1966. Σύμφωνα με την σχετική ειδησεογραφία της εποχής, όπως η τελευταία καταγράφεται στο βιβλίο του αξέχαστου συναδέλφου και φίλου μου Παύλου Πετρίδη με τίτλο «Δολοφονία Λαμπράκη» (Αθήνα 1995, β' έκδοση, σ. 259), ο μάρτυρας *«ως προς τα αίτια του φόνου του Λαμπράκη, είπεν ότι ταύτα οφείλονται εις το γεγονός ότι ούτος είχε γίνει ίνδαλμα της νεολαίας και εις την βίαιαν σύγκρουσίν του με το παλάτι και την Φρειδερίκη. Ως προς τις αντιδράσεις του Καραμανλή επί τω ακούσματι της καταγγελίας είπε:*

- *Ο Καραμανλής μόλις έμαθε τα της δολοφονίας ανεφώνησε: «Με φάγανε».*

Ακολούθως, ο κ. Θεοδωράκης εξέφρασε την εξής γνώμη του:

- *Από την βασίλισσα – μητέρα που είναι η ανωτάτη αρχή εις τον τόπον μας και από το άμεσο περιβάλλον της ξεκίνησε η απόφασις του εγκλήματος.»*

Προς την κατεύθυνση αυτή συνηγορεί, μεταξύ άλλων, και το γεγονός ότι ο υποστράτηγος Μήτσου, επιθεωρητής Χωροφυλακής Βορείου Ελλάδος, ο οποίος παρίστατο στη δολοφονία και συνεπώς έφερε την ευθύνη για την αδράνεια της υπό τις διαταγές του ισχυρής δύναμης αξιωματικών και χωροφυλάκων, ήταν επί τετραετία (1946-1950) επικεφαλής της ασφαλείας του διαδόχου και κατόπιν βασιλέως Παύλου, άρα πρόσωπο της απόλυτης εμπιστοσύνης του ζεύγους Παύλου – Φρειδερίκης.

Την άνοιξη του 1963 οι σχέσεις του βασιλικού ζεύγους με την κυβέρνηση Καραμανλή ήταν ήδη τεταμένες, όπως μαρτυρεί με χαρακτηριστικές λεπτομέρειες ο τότε διάδοχος Κωνσταντίνος (Γλύξμπουργκ), στην κατά τα άλλα πλήρη από ιστορικές ανακρίβειες και διαστρεβλώσεις αυτοβιογραφία του («Χωρίς τίτλο», τόμ. Α', 2015, σ. 332επ., 360επ.). Οι εκλογές βίας και νοθείας του 1961 είχαν αρχίσει να έχουν πολιτικό κόστος και για τα ανάκτορα, αφού η αντιπολίτευση και μάλιστα όχι μόνο η ΕΔΑ (με την οποία είχε εκλεγεί ως συνεργαζόμενος ανεξάρτητος βουλευτής ο Γρηγόρης Λαμπράκης) αλλά και η Ένωση Κέντρου του Γεωργίου Παπανδρέου, που είχε κηρύξει «ανένδοτο αγώνα», χρέωνε στον βασιλιά τις σχετικές πράξεις και παραλείψεις της επιλεγμένης ουσιαστικά από εκείνον υπηρεσιακής – εκλογικής κυβέρνησης Δόβα του 1961 και είχε διακόψει κάθε επαφή μαζί του. Συνεπώς φαίνεται πως το βασιλικό ζεύγος ήθελε πια να απαλλαγεί από τον Καραμανλή. Μια δολοφονία βουλευτή της Αριστεράς, και μάλιστα εξαιρετικά προβεβλημένου λόγω της συμμετοχής του στο διεθνές φιλειρηνικό κίνημα της εποχής, με επιδεικτικό τρόπο, δηλ. σε συγκέντρωση με παρουσία εκατοντάδων μαρτύρων, ήταν δεδομένο ότι θα έφερνε πολιτική σε εξαιρετικά δυσχερή θέση της κυβέρνηση της Ε.Ρ.Ε., όπως και συνέβη, αφού ένα εικοσαήμερο αργότερα ο Καραμανλής υπέβαλε την παραίτησή της, έστω και με άλλη αφορμή. Και τούτο διότι τα γεγονότα της 22ας Μαΐου 1963 στη Θεσσαλονίκη αποκάλυψαν με τον πιο προκλητικό τρόπο την ύπαρξη ενός παρακράτους, το οποίο είχε τουλάχιστον ανεχθεί επί χρόνια η Ε.Ρ.Ε. και μάλιστα είχε επωφεληθεί από τη δράση του στις εκλογές του 1961. Έτσι τελικά το βασιλικό ζεύγος θα μπορούσε να θεωρηθεί πως είχε διπλό κίνητρο, δηλ. αφενός να απαλλαγεί από τον Λαμπράκη, ο οποίος είχε προκαλέσει εντονότατη ενόχληση στην Φρειδερίκη στο επεισόδιο του Λονδίνου λίγο πριν την δολοφονία του, και αφετέρου να δρομολογήσει και το πολιτικό «διαζύγιο» με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και την κυβέρνησή του. Όλα τα παραπάνω βέβαια αποτελούν αναπόδεικτες εικασίες που είναι αδύνατο να επαληθευτούν μισό και πλέον αιώνα μετά τη δολοφονία. Καταλήγοντας θα ήθελα απλώς να εκφράσω την ευχή να μην χυθεί άλλο αίμα μεταξύ Ελλήνων για πολιτικούς λόγους στην πόλη μας, τη Θεσσαλονίκη.